

CIRCUMSTANȚELE FORMĂRII PRINCIPATULUI TRANSILVANIEI ȘI A CURȚII PRINCIARE. PRIMUL DECENIU DE EVOLUȚIE (1541–1551)

*Anton E. Dörner**

Cuvinte cheie: Curte princiară, regina Isabella, Transilvania, curtean, palat, Alba Iulia, Martinuzzi, dietă

Keywords: princely Court, Queen Isabella, Transylvania, courtier, palace, Alba Iulia, Martinuzzi, dieta

Moartea neașteptată, prin otrăvire, a regelui Ioan I Zápolya (1540) a declanșat o criză profundă în toată Europa Centrală. Potrivit tratatului secret încheiat la Oradea (1538) între regalitatea maghiară și Casa de Habsburg s-a ajuns la un acord comun, conform căruia, la stingerea din viață a lui Ioan I, împăratul vienez, în calitate de suveran ales al Ungariei, urma să preia în stăpânire întreaga parte de răsărit a monarhiei controlată până atunci de către reprezentantul rival al familiei Zápolya.¹ În temeiul acestei convenții, însărcinații Vienei au început grabnic discuțiile preliminare cu regina Isabella pentru punerea în aplicare a înțelegerii încheiate de către cele două părți. Negocierile nu s-au soldat însă cu nici un rezultat concret din cauza reticenței văduvei răposatului suveran, care nu putea accepta, în nici un chip ideea ca fiul ei recent născut și ales de către nobilimea maghiară, într-un cadru festiv, ca rege al Ungariei², să fie privat la vârsta majoratului de puterea supremă din regat. Ca urmare a acestei situații create, împăratul Ferdinand I a inițiat o campanie militară hotărâtă cu scopul cuceririi prin forța armelor a reședinței regale din Buda. Sultanul otoman Soliman I, atent la evenimentele aflate în desfășurare

* Cercetător independent, Cluj-Napoca, e-mail: dornanton@yahoo.com

¹ Începând cu 1526 Ungaria a avut doi suverani aleși care au funcționat în paralel: Ioan I. Zápolya (1487–1540), fostul voievod al Transilvaniei, ales ca rege la 10 noiembrie 1526 de către dieta din Székesfehérvár, încoronat apoi în ziua următoare în catedrala de acolo și Ferdinand I. de Habsburg (1503–1564) ales de către dieta de la Bratislava la 16 decembrie 1526 și încoronat peste un an la Székesfehérvár.

² Ioan Sigismund a fost ales rege al Ungariei de adepții partidei lui Zápolya la 13 septembrie 1540 în dieta reunită de pe câmpia din Rákos. Nu a fost încoronat niciodată.

din câmpia Panoniei, nu a putut îngădui schimbarea raportului de forțe în defavoarea Porții din această zonă a Europei Centrale, motiv pentru care a intervenit personal în desfășurarea operațiunilor armate. Astfel, la 29 august 1541, a ocupat capitala ungară, punând pe fugă armata habsburgă aflată desfășurată la poalele fortificației. Regina văduvă Isabella în momentul cuceririi se afla în palatul regal din cetate, împreună cu băiatul ei în etate de un an și curtenii din anturaj. Padișahul a dorit neapărat să îl cunoască pe fiul nou născut al lui Ioan Zápolya, știute fiind raporturile deosebite și sentimentele alese nutrite de către acesta față de persoana fostului rege încă din perioada bătăliei de la Mohács (1526), când l-a ajutat, nemijlocit, să preia tronul Ungariei. Întâlnirea preconizată a fost îngreunată de anumite principii religioase musulmane, care permiteau întrevederea celor doi doar în lipsa mamei suveranului, fapt dificil de realizat din cauza vârstei fragede a copilului, rezolvat până la urmă în mod pozitiv de către sfetnicii padișahului. Atmosfera din cadrul palatului în preajma evenimentului era extrem de tristă, dominată de sentimentul fricii. Pruncul, așezat într-o caleașcă regală aurită împreună cu doica lui și alți doi curteni de rang înalt, a fost însoțit de o delegație de 40 de nobili care urmau, pe jos, mijlocul de transport alături de un mic corp de armată și civili din conducerea cetății Buda. Căldura cu care l-a primit Soliman pe fiul lui Ioan Zápolya i-a surprins chiar și pe membrii însoțitori creștini. Gesturile de tandrețe ale sultanului și a băieților săi alternau cu buna dispoziție a curtenilor musulmani și împărțirea de daruri celor prezenți. Până și doica a primit 100 de galbeni ca să se îngrijească de copil tot la fel de bine și pe mai departe.³ Întâlnirea a fost urmată de un prânz îmbelșugat care s-a prelungit până aproape de miezul nopții, când pruncul și anturajul lui, însoțiti de un corp de ieniceri, au revenit la palat, în timp ce pe unii din delegația însoțitoare padișahul i-a reținut în tabăra turcească pentru discuții. În convorbirile purtate cu ei, Soliman și-a expus intențiile sale viitoare privitoare la regatul Ungariei. Potrivit acestora țara aflată într-o poziție strategică europeană deosebită nu putea fi lăsată pe mâna unei regine tinere de numai 22 de ani și a unui rege mult prea fraged; prin urmare și-a manifestat intenția să preia o parte a teritoriului ungar spre administrare până când Ioan Sigismund ajunge la vârsta majoratului când îi va retroceda ținutul ocupat. Până atunci atribuie acestuia o zonă mult mai liniștită din punct de vedere al conflictelor militare, respectiv regiunea Transilvaniei, împreună cu toate părțile sale anexe (Banat, Bihor, Satu Mare, Maramureș) până la Belgrad și Kosice⁴; de fapt, atâta

³ György Szerémi, *Magyarország romlásáról* (Budapesta, 1979), 325.

⁴ Farkas Bethlen, *Erdély története, II. A váradi békekötéstől János Zsigmond haláláig (1538–1571)*, II (Cluj-Napoca: Enciklopédiai kiadó Budapesta-Erdélyi Múzeum Egyesület, 2002), 79; Ferenc Forgách, *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miska királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt* (Budapest: Szépirodalom, 1982), 5.

a mai rămas neocupat din vechiul regat al Ungariei. Cu soluționarea chestiunilor politice și financiare “ale celor două țări”⁵ și ale familiei regale, sultanul l-a nominalizat pe Gheorghe Martinuzzi, episcop de Oradea, care va purta titlul de guvernator, fiind, în același timp, și unul din tutorii regelui minor desemnat prin testament încă de către Ioan I Zápolya.⁶ Alesul era un personaj ecleziastic catolic cu un caracter alunecos, ridicat din starea lui umilă și mult simpatizat de defunctul suveran maghiar, dar dezagreat total de slujbașii Curții sale din Buda.⁷ De problemele militare, până la vârsta maturității pruncului, urma să se ocupe Petru Petrovics⁸, un vechi militar de carieră, fără familie, care primește din partea lui Soliman comanda “sangiacului” Timișoarei⁹ cu obligația să fie mereu alături de regină și fiul ei.¹⁰ În schimbul teritoriului primit de maiestatețile lor, otomanii pretind anual ca plată către Poartă suma de 10.000 de galbeni.¹¹ Tânăra văduvă Isabella nu a intrat în atenția sultanului, nu a căpătat atribuții oficiale concrete, întrucât prezența femeilor în politică contravenea legii musulmane, însă a recunoscut rolul de regentă conferită de congregația nobiliară maghiară pe Câmpia Rákos.¹² La câteva zile de la vizita făcută în tabăra turcească, familia regală a primit din partea lui Soliman actul festiv de numire a lui Ioan Sigismund în fruntea Transilvaniei (*ahdname*), scris îngrijit cu caractere caligrafice colorate și aurite, înscris în care padișahul promitea ferm restituirea puterii regale din Ungaria odată cu atingerea vârstei majoratului de către regele ales.¹³ În paralel

⁵ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek (Monumenta comitialia regni Transylvaniae) (1540–1556)*, vol. I, ed. Sándor Szilágyi (Budapest, 1875) (în continuare EOE), 34, 77.

⁶ “Mindszenti Gábor naplója”, în *Erdély öröksége. Erdélyi emlékirók Erdélyről*, I. Tündérország 1541–1571 (Budapesta, 1993), 74.

⁷ *Ibid.*, 78.

⁸ Petru Petrovics (? – 15 octombrie 1557, Cluj) a fost unul din sfetnicii credincioși ai lui Ioan I Zápolya, iar după moartea acestuia ai reginei Isabella. Între 1540–1551 conte de Timiș și consilier intim princiar, funcție pe care a îndeplinit-o și după reîntoarcerea Isabellei în Transilvania până la moarte (1556–1557). În 1556 a îndeplinit atribuția de loțiitor princiar. În activitatea politică a fost un dușman declarat al episcopului Martinuzzi.

⁹ EOE, I, 78. Dieta recunoaște actul de donație făcut de regele Ioan I.; tot suveranul i-a conferit lui Martinuzzi înainte de moarte episcopia de Oradea.

¹⁰ Szerémi, *Magyarország romlásáról*, 327. Calitatea de tutore i-a fost conferită acestuia și episcopului Martinuzzi încă de regele Ioan I, confirmată apoi de congregația nobiliară maghiară în momentul alegerii lui Ioan Sigismund ca rege al Ungariei. Soliman, prin numirea făcută privitor la fiul defunctului suveran și văduvei acestuia, nu face altceva decât să confirme cele stipulate în testamentul regal și adunarea de la Rákos.

¹¹ EOE, I, 77–78.

¹² *Magyar országgyűlési emlékek*, vol. II (1537–1545), ed. Vilmos Fraknói (Budapesta, 1875), 280.

¹³ Miklós Istvánfi, *Magyarország története*, vol. I, 1490–1606 (Debretin, 1871), 278; Bethlen, *Erdély története*, II, 81.

cu documentul oficial de domnie, acesta obține și simbolurile specifice acordate în asemenea cazuri suveranilor creștini de către autoritatea otomană, precum și alte daruri scumpe.¹⁴ Odată formalitățile îndeplinite, sultanul dă ordin de pregătire pentru părăsirea imediată a palatului regal din Buda. În toiul preparativelor Soliman restituie reginei Isabella toate însemnele simbolice ale regalității, printre care pe loc de cinste se afla coroana regilor maghiari, întreaga visterie a țării, bijuteriile și celelalte valori transportabile depozitate în cadrul trezoreriei aflate în cetate.¹⁵ Tot padișahul se îngrijește și de soarta viitoare a tinerei suverane văduve și a fiului ei în noua patrie, prin adresarea unei scrisori către întreaga nobilime a Transilvaniei în care face cunoscut hotărârea sa luată și cere ca familia regală să fie bine primită, să le fie fideli, în caz contrar, amenințând cu represiuni militare puternice.¹⁶

Prin măsurile luate de Soliman, configurația spațiului central-european s-a modificat semnificativ, Ungaria fiind împărțită în trei arii geografice și de putere distincte: cea de vest și de nord, cu Slovacia, Slovenia și Croația, intrate sub stăpânire habsburgică, cea centrală, transformată într-un pašalâc otoman, în timp ce teritoriul estic, ce cuprindea regiunea de margine a fostului regat ungar (*Partium*), Transilvania istorică și Banatul, se constituie într-o țară nouă sub suzeranitate otomană pentru o perioadă de 150 de ani.

La începutul lunii septembrie a anului 1541 Isabella părăsește înlăcrimată palatul regal din Buda ca să plece cu anturajul ei de curteni fideli, într-o călătorie plină cu pericole și numeroase necunoscute.¹⁷ Toate bunurile Curții regale au fost încărcate în numai 10 care de transport tractate – în lipsa cailor – de 50 de boi.¹⁸ De paza suitei până la graniță se îngrijea un ciauș având în subordine un număr de 150 de ostași turci. Pe timpul deplasării, din cauza ciumei declanșate în Ungaria, cortegiul a suferit mai multe pierderi umane, atât din rândul soldaților polonezi din garda personală a reginei, cât și din rândul nobililor de rang înalt însoțitori.

Destinația finală preconizată de Soliman pentru familia regală era cetatea Lipovei¹⁹ și asta din mai multe motive. Ținutul era în proprietatea regelui decedat Ioan I, zona Lipova-Șoimuș fiind domeniul său preferat; locul se învecina la nord cu comitatul Bihor, teritoriul din care mai bine de 50% aparținea

¹⁴ Bethlen, *Erdély története*, II, 60.

¹⁵ *Ibid.*, 81.

¹⁶ *Ibid.*, 87–88.

¹⁷ *Album Oltardianum*. 1526–1629, în *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens* (Neue Folge) (Brașov, 1860), 12.

¹⁸ Szerémi, *Magyarország romlásáról*, 328.

¹⁹ *Chronik des Hieronymus Ostermayer*, în Joseph Kemény, ed., *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, 1 (Cluj, 1839), 25.

episcopiei de Oradea și care îl avea în frunte pe episcopul-vistiernic Martinuzzi, un alt personaj implicat direct în conducerea politică a țării. În sudul orașului-cetate se afla “sangiacul” bănățean al lui Petru Petrovics, om de încredere al sultanului, cu atribuții în securitatea noilor conducători ai Transilvaniei și a teritoriului pe care îl aveau în stăpânire.

Primele luni în noua patrie au constituit pentru Isabella o totală decepție: lipsa de confort a încăperilor din cetate, absența unei dotări adecvate a bucătăriei și sufrageriei Curții nobiliare, insuficiența garderobei de lux aduse de la Buda, numărul restrâns de cabaline pentru momentele de recreere (plimbare, vânatoare) sau transport și ceea ce era mai grav, umilința pe care o simțea zilnic când, în lipsa unor venituri proprii, trebuia să accepte masa gratuită oferită de doi dintre sfetnicii săi de nădejde, Petru Petrovics și Francisc Pathóchy.²⁰ Soliman a restituit visteria regală maghiară însă ea a încăput în posesia episcopului-vistiernic Martinuzzi care rezida în reședința sa episcopală din Oradea și refuza – sub diferite pretexte – să trimită suficienți bani Curții princiare pentru acoperirea unor cheltuieli necesare, de unde se forma, chiar de la început, o atmosferă tensionată între cele două părți.²¹ De situația creată ajunge să fie informat și sultanul de la Constantinopol care ordonă convocarea imediată a unei adunări de stări unde cei prezenți să rezolve cu prioritate problema susținerii materiale a familiei suverane și a anturajului ei. În temeiul dispoziției primite, Martinuzzi convoacă pe 18 octombrie 1541 o sesiune dietală parțială la Debrețin.²² În cadrul lucrărilor adunării s-a decis ca din rândul curtenilor de rang înalt ai Isabellei să fie nominalizați un număr de opt persoane care să se ocupe cu urmărirea cerințelor Curții și să ia măsurile care se impun pentru soluționarea acestora. Tot atunci s-a votat o sumă de 1.000 de forinți pentru nevoile regale imediate, iar în viitor, s-a dispus ca fiecare iobag să plătească anual o impunere de 1 florin pentru trebuințele regentei și ale țării.²³

Existau însă și alte probleme de importanță majoră ce se cereau rezolvate cu celeritate. Una dintre ele era și găsirea unei locații potrivite pentru familia conducătoare, o reședință care să mulțumească necesitățile unui trai comod și să fie de o dimensiune suficient de mare pentru a satisface diversele ceremonii pretinse de protocolul funcției supreme din stat. Cetatea Lipovei nu corespundea nicidecum acestor cerințe. Dintre toate variantele posibile supuse atenției de sfetnici, propunerea făcută de către nobilimea din Partium în favoarea Oradiei părea opțiunea cea mai bună. Orașul avea o tradiție veche în istoria regatului Ungariei medievale și a reprezentat, timp îndelungat, un centru de comandă

²⁰ Endre Veress, *Izabella királyné 1519–1559* (Budapesta, 1901), 198.

²¹ Bethlen, *Erdély története*, II, 100.

²² *Magyar országgyűlési emlékek*, vol. II (1537–1545) (Budapesta, 1875), 289.

²³ Veress, *Izabella királyné*, 199.

pentru unii regi ai Ungariei, tineri guvernatori sau voievozi ai Transilvaniei. Singura problemă a reprezentat faptul că palatul râvnit situat în cetatea așezării era reședința episcopală a lui Gheorghe Martinuzzi; nu se întrevădea, astfel, vreo posibilitate plauzibilă ca episcopul-vistier să cedeze definitiv clădirea în favoarea Isabellei. Totuși, o perioadă de timp, regina-mamă a fost găzduită aici.²⁴

O altă posibilă versiune propusă, de această dată de nobilimea transilvăneană, se referea la sediul instituției episcopale romano-catolice din Alba Iulia. Locația era aproape goală, doar episcopul Ioan Statileo și câțiva călugări mai trăiau în impunătorul edificiu. Propunerea o agreea și Gheorghe Martinuzzi care dorea să strămute centrul de greutate al activității politice din Partium spre Transilvania pentru a putea controla mai eficient elita nobiliară și din această parte de țară. O delegație dietală a întreprins o călătorie la Lipova pentru a lansa o invitație oficială regentei de a veni în mijlocul lor. La sfârșitul lunii noiembrie episcopul, Isabella, fiul ei, împreună cu întreaga Curte ajung la Alba Iulia după o călătorie extrem de obositoare.²⁵ Regina-mamă a rămas impresionată de frumusețea și bogăția zonei, de dimensiunea palatului etajat²⁶ amplasat între ziduri de apărare puternice²⁷ care, deși acum se afla într-o stare vădită de degradare, pe alocuri accentuată, prezenta perspective bune de revenire la frumusețea lui de odinioară, desigur, cu un efort financiar și uman pe măsură. Prezența lui Statileo încă acolo constituia totuși o problemă, o eventuală evacuare a acestuia nu era bine văzută de către Isabella în condițiile în care episcopul transilvănean era o cunoștință mai veche, încă din perioada în care trăia la Curtea regală din Buda, când prelatul a ajutat-o făcând repetate servicii diplomatice.²⁸

Întoarcerea la Lipova și iarna care a urmat a accentuat sentimentul ei de singurătate. Faptul că era fără sfetnici de încredere, cu nobili curteni fără vreo experiență politică, înconjurată doar de doamne și domnițe de companion, ocupată cu activități nobiliare monotone specific feminine (cusut, broderie, lectură, plimbări în natură), întărea această atmosferă solitară. Rarele prilejuri de bucurie constituiau sosirea unor cumpărători pe care le făceau apropiații ei în Transilvania²⁹ sau primirea unor soli polonezi de la Casa regală părintească cu vești sau sfaturi diplomatice utile pe care le și puneau în aplicare. Recomandările consilierilor din Cracovia se impuneau în condițiile în care Martinuzzi a

²⁴ Lajos Rác, *Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben* (Budapesta: Editura Academiei, 1992), 44.

²⁵ *Album Oltardinum*, 13.

²⁶ Jolán Balogh, *Az erdélyi reneszansz*, vol. I, 1460–1541 (Cluj, 1943), 252.

²⁷ Forgách, *Emlékirat*, 6.

²⁸ *Mindszenti Gábor naplója*, 74.

²⁹ *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, vol. III (Brașov, 1896), 122.

exclus-o aproape total din sfera puterii. În momentele acestea nostalgice se gândea tot mai mult asupra renunțării la conducerea Transilvaniei, încurajată în intențiile ei chiar de către episcopul orădean care a și semnat, în numele ei, un act cu habsburgii prin care se arăta dispusă să recunoască punctele tratatului de la Oradea din 1538, pact care a creat confuzie și îngrijorare atât pe plan intern, cât și internațional.

În tot acest timp, la Oradea, Martinuzzi se concentra în creionarea instituțională a țării primite spre administrare. În esență, trebuia edificată din temelii o nouă structură statală cu toate elementele necesare unei funcționări primare, care să fie, apoi, îmbunătățită în timp. Dacă Isabella avea știința necesară dezvoltării unei Curți aristocratice proprii, având drept model pe cea poloneză sau maghiară pe care le cunoștea foarte bine, de construcția forurilor de putere urma să se ocupe episcopul-vistiernic. La Buda, sultanul a schițat deja imaginea modului în care trebuie să fie modelat și condus teritoriul primit de Casa regală; pentru asta Soliman oferea drept exemplu sistemul de organizare din Țara Românească sau forma unui sangiac otoman.³⁰ Primele idei concrete a felului în care trebuie edificat noul principat al Transilvaniei datează din toamna anului 1541. În perioada interregnelui (1540–1541) Cancelaria voievodală s-a destrămat. Pe moment, înaltul prelat instituise, pentru redactarea și emiterea actelor, un restrâns grup de lucru, în care a selectat un personal format din mici funcționari locali, cu o minimă experiență în domeniul birocratic. O bună parte din ei provenea din Ungaria, Partium sau din interiorul arcului carpatic și erau refugiați din ariile lor conflictuale în căutarea unei oaze de liniște. Cu toții aveau, însă, prelabile studii juridice. Un cancelar propriu-zis încă nu exista. De conducerea biroului cancelariei se ocupau judecătorii provinciali. Aceștia în chestiunile politice nu aveau voie să se implice, la fel și canceliștii. În timpul crizei prelungite au dispărut și membrii Secretariatului voievodal. În primii ani ai reconstrucției instituționale a Principatului, Martinuzzi a reactivat secretari care odinioară au făcut parte din Cancelaria regală maghiară: Anton Verancsics³¹, Gabriel Pesthi, Irimie Pesthi.³²

³⁰ Veress, *Izabella királyné*, 191.

³¹ Anton Verancsics (29 mai 1504, Șibernic–15 iunie 1573, Eperjes), umanist, secretar regal (1530), episcop de Pécs (1549–1557), de Agria (1557–1569), arhiepiscop de Strigoni (1569–1573), primat și vice-rege al Ungariei, cardinal. Pentru regele Ioan I. Zápolya a efectuat în perioada anilor 1530–1540 mai multe solii europene. În 1541 s-a strămutat în Transilvania și a slujit-o pe regina Isabella. În 1549 trece de partea împăratului Ferdinand I. când va obține aproape toate titlaturile importante ale vieții sale. A avut preocupări literare și s-a manifestat în diverse domenii științifice. Pe tărâmul istoriei a adunat un volum important de izvoare pe care le-a valorificat doar parțial; intenția sa a fost să continue munca cronicarului Bonfinius.

³² Zsolt Trócsányi, *Erdély központi kormányzata 1540–1690* (Budapesta: Editura Academiei 1980), 184–185.

În paralel cu edificarea biroului cancelariei episcopul se gândea din ce în ce mai intens la sporirea autorității sale în forul de conducere a Transilvaniei. Cu nobilimea transilvăneană a luat un prim contact abia la dieta parțială din Debrețin (1541). Aici a putut observa nu numai diferențele geografice ale celor două regiuni, ci și cele de mentalitate, tradiție culturală, de funcționare a structurilor administrative dincoace și dincolo de Tisza; ambele ținuturi își revendicau dreptul de a fi adevărata continuatoare a vechii regalități maghiare, or, în realitate, niciunul nu se mai putea identifica prin nici o trăsătură concretă cu statul de odinioară, ele formau deja două jumătăți de regat care își căutau fiecare o identitate istorică proprie.³³ Martinuzzi a înțeles că se impunea cu necesitate să mute balanța deciziilor politice din Partium înspre centrul țării. Regreta că a neglijat până acum această regiune geografică mai izolată de unde putea primi adevărați adepți. Întâmpina însă o reticență deschisă a nobilimii locale față de persoana sa. De aici și efortul deosebit depus de episcop pentru atragerea unei părți cât mai consistente din rândul reprezentanților dietali pentru încheierea unui front comun în cadrul viitoarelor congregații generale fără de care nu-și putea atinge țelurile propuse în actul de guvernare. Realizarea acestui dezi-derat l-a costat sume impresionante de bani, conferire de funcții în aparatul de stat central sau local, precum și acordarea unor titluri de noblețe.³⁴ Strădania depusă până la dieta din ianuarie 1542 de la Turda s-a dovedit încă insuficientă, adunarea trebuind a fi amânată într-o totală dezordine din cauza certurilor și a conflictelor izbucnite între deputați.³⁵ Reconvocarea ei la Târgu Mureș s-a făcut tot în sunet de zăngănit de arme, însă coruperea unui număr mai mare de ablegați comitatensi și scăunali prezenți a făcut ca Martinuzzi să obțină primul său succes politic important. În urma unui discurs convingător ținut în fața dietalilor aceștia au convenit să creeze un for de conducere public nou în Transilvania, denumit “căpitanat general” (*Capitaneatum generalem*), în fruntea căruia să fie așezat episcopul orădean.³⁶ De titulatura primită (*capitaneus generalis*) însă nu s-a folosit prelatul, probabil din cauza tonului mult prea dictatorial ce putea duce la o și mai mare ură a politicianilor neînregimentați și a populației țării față de el. Oricum, la scurtă vreme după momentul amintit se întitula în acte doar ca “locțiitor regal” (*locumtenens Regius*)³⁷, formulă pe care o regăsim și în continuare. Membrii dietali au observat setea de putere manifestată de

³³ Aceasta se poate lesne observa și din materialul dietei din ianuarie 1542 de la Târgu Mureș care afirmă: *Frater Georgius possideat has duas Regiones videlicet: Hungariam et Transylvaniam*, vezi EOE, I, 77.

³⁴ Forgách, *Emlékirat*, 6.

³⁵ *Album Oltardinum*, 13.

³⁶ EOE, I, 78.

³⁷ EOE, I, 83.

Martinuzzi, iar pentru a preîntâmpina excesele lui autoritariste, dispun nominalizarea pe lângă loçtiitor și regentă a unui colectiv format din 22 persoane³⁸ care să supravegheze deciziile luate, iar dacă acestea nu sunt conforme cu legea transilvăneană să ia măsurile imediate care se impun. Această nouă autoritate va sta la baza formării, în viitor, a consiliului princiar care va rămâne în legislația din Transilvania întreaga perioadă a principatului autonom.

Prezența unui număr de “consilieri” care să activeze pe lângă regentă și să o consilieze în chestiuni de politică internă și externă nu era deloc pe placul episcopului-tezaurar care, prin aceasta, își vedea mult periclitată influența asupra familiei suverane. Consolidarea unei puteri excesive în mâinile prelatului nu era bine văzută de nobilimea din Transilvania. Treptat scena politică dietală se polarizează. O tabără se coagulează în jurul reginei-regente constând, în special, din unii reprezentanți ai elitei nobiliare comitatense sau scăunale secuiești, întregită cu reprezentanți ai patriciatului săsesc care se vor impune într-un ritm lent în societatea de curteni formată până acum aproape exclusiv din vechii aristocrați maghiari, polonezi sau italieni proveniți de la vechea Curte regală din Buda, majoritari în anturajul ei; o altă grupare se va constitui în jurul lui Gheorghe Martinuzzi în care vor fi prezenți cu precădere latifundiari care aveau interese în ținutul Partium-ului. Între cele două tabere vor persista tensiuni permanente care cu trecerea timpului se vor accentua. De menționat că în perioada de creare a Curții princiare în anturajul familiei regentei și a fiului ei nu se afla nici un nobil de origine secuiască, iar etnicii sași erau reprezentați doar prin judele regal sibian Petru Haller.³⁹ Dintre elementele locale care au reușit să pătrundă în rândul curtenilor Isabellei se pot enumera câteva persoane cunoscute ale epocii, precum Francisc Kendi⁴⁰, Wolfgang Bethlen⁴¹,

³⁸ *EOE*, I, 85.

³⁹ Petru Haller (1500, Buda –12 decembrie 1569, Sibiu) se trage dintr-o familie originară din Nürnberg care s-a strămutat în Transilvania, la Sibiu, în jurul evenimentelor de la Mohács, bătălie la care, însă, nu a participat. Deja în anul 1529 era membru al consiliului orășenesc, apoi în 1543, primar. A fost unul din persoanele cele mai loiale ale împăratului Ferdinand I, căruia îi trimitea dese mesaje confidentiale despre situația care domnea în Transilvania. Isabella l-a numit de repetate ori ca sol vienez. În perioada stăpânirii habsburgice a îndeplinit funcția de guvernator al împăratului în Transilvania și vistiernic general.

⁴⁰ Francisc Kendi (? – 31 august 1558, Alba Iulia), aristocrat transilvănean, voievod. A fost căpitan al regelui maghiar Ioan I Zápolya (1534) calitate în care a organizat și a participat la reținerea lui Aloisio Gritti (1534); a complotat împreună cu Ștefan Majlath împotriva regelui (1540), fapt pentru care a fost exilat, primind iertare din partea văduvei Isabella care l-a numit consilier intim princiar (1542–1548; 1556–1558). După părăsirea Transilvaniei de către regină trece de partea lui Ferdinand I care l-a investit – împreună cu Ștefan Dobó – ca voievod al țării (1553–1556); după revenirea la putere a Isabellei se alătură anturajului ei. Este ucis la ordinul regentei alături de fratele său pe motiv de conjurație împotriva puterii princiare.

⁴¹ Wolfgang Bethlen (? – 1552), căpitan al Curții regale pe timpul lui Ioan I Zápolya, comite suprem al comitatului Solnocul Interior (în jurul anului 1542), consilier intim princiar (1542–1548).

Ladislau Mikola⁴², cu toții descendenți ai unor familii avute din Transilvania, care au avut rudenii în structura de conducere și în perioada epocii voievodale. În primii ani ai existenței principatului esența aparatului birocratic central transilvănean al ambelor tabere era formată încă de pleiada de aristocrați din vechiul anturaj regal, precum Anton Verancsics⁴³, Orban Batthyány⁴⁴, Gabriel Pesthi⁴⁵, Gaspar Pesthi⁴⁶, Irímie Pesth⁴⁷, Francisc Kőrösi, Benedict Bajoni etc.⁴⁸

În aprilie 1542 moare la Alba Iulia episcopul Ioan Statileo. Oficierea înhurmării și redecorării palatului episcopal pe baze laice a rămas în sarcina lui Gheorghe Martinuzzi și a durat câteva săptămâni. La finele pregătirilor o fastuoasă delegație dietală, încărcată cu multe daruri, s-a deplasat la Lipova pentru a cere Isabellei, în numele țării, venirea ei în Transilvania.⁴⁹ Regenta a acceptat, iar la începutul verii, cu anturajul de peste o sută de curteni, ajunge în orașul de pe Mureș după o lungă așteptare de opt luni. În ansamblul rezidențial, ea se va instala în apartamentele situate la etajul clădirii, în flancul stâng față de intrarea în palat⁵⁰, în timp ce curtenii, în sălile aflate în aripa din dreapta porții principale de acces (*domus nobilium regni*). Prezența Curții princiare aici transformă cetatea și orașul, în mod treptat, într-o adevărată capitală a Transilvaniei. Pentru susținerea familiei suverane și a personalului din subordine, dieta a dispus cedarea în beneficiul lor a veniturilor domeniilor episcopale.⁵¹ Devenită oficial stăpână asupra palatului, Isabella a început imediat și primele lucrări de restaurare⁵², folosind în acest scop forța de muncă locală pusă sub comanda unui grup de arhitecți italieni cu experiență în domeniu.⁵³

Inerent au apărut și primele probleme pentru membrii aparținători Curții. Prețioasa avere a episcopului catolic transilvănean Statileo primită în dar, spre folosință, din partea dietalilor de regentă exista în acte, *de facto*, dar nu și *de iure*. Veniturile prospere ale dijmelor, domeniilor și cetăților episcopale au fost arendate, donate sau testate încă pe timpul vieții prelatului oamenilor săi din

⁴² Ladislau Mikola a fost locțiitorul episcopului Martinuzzi, vicevoievod al Transilvaniei.

⁴³ A ocupat o perioadă funcția de secretar la Curtea Isabellei (1540–1549).

⁴⁴ Consilier intim princiar în 1546, anterior secretar la Curtea Isabellei.

⁴⁵ Secretar al Isabellei la Curtea princiară (1546).

⁴⁶ Secretar al episcopului Martinuzzi (1545).

⁴⁷ Secretar al episcopului Martinuzzi (1545).

⁴⁸ O imagine elocventă a acestor nobili maghiari din structurile politice ale Transilvaniei o găsim menționată în cazul tratatelor purtate cu Ferdinand de Habsburg, vezi *EOE*, I, 141–144.

⁴⁹ *EOE*, I, 86.

⁵⁰ Azi dispărută.

⁵¹ *EOE*, I, 93.

⁵² *Călători străini despre țările române*, vol. II, eds. M. Holban, M. M. Dersca-Alexandrescu Bulgaru, P. Cernovodeanu (București: Editura Științifică, 1970), 343.

⁵³ *EOE*, I, 94.

subordine care refuzau acum să le restituie Isabellei; aceștia au rămas impasibili chiar și în fața hotărârilor judecătorești definitive prezentate de cei îndreptățiți să le posed; invocau, în mod repetat, că bunurile li se cuvin de drept, întrucât nu au fost retribuiți ani întregi pentru activitatea prestată în instituția monahală. Două cetăți (Gilău și Tăuți) erau zălogite contra sumei de 10.000 florini de către Petru Móre, administratorul veniturilor capitlului din Alba Iulia, care se arăta, totuși, dispus să le cedeze, însă doar în anumite condiții ce trebuiau în prealabil negociate⁵⁴; ceilalți deținători nu se arătau, defel receptivi să renunțe la ele până nu-și primesc salariile restante.⁵⁵ Dijmele domeniilor episcopale se aflau, în cea mai mare parte, în posesia lui Gaspar Drágfy⁵⁶, iar în cazul lui, instanțele de judecată se fereau să ia măsurile care se impuneau pentru retrocedarea lor din cauza influenței deosebite pe care o avea aristocratul maghiar asupra elitei nobilimii din Partium și Transilvania. Nici încercările de recuperare a sumelor bănești obținute de diverși arendași din exploatarea sării aparținătoare episcopiei catolice nu au dus la vreun rezultat concret. În atari condiții, grijile materiale ale anului 1542 se accentuau tot mai mult sub spectrul diminuării rapide a puținelor rezerve financiare colectate de vistierie, în situația în care termenul plății obligatorie a tributului anual către Poarta otomană se apropia.

O evaluare rapidă făcută de Isabella a resurselor pe care se mai putea bizui Curtea princiară într-o perioadă viitoare imediată nu se prezenta deloc optimist. Din bunurile episcopale conferite recent de dietă avea posibilitatea să se folosească doar de veniturile a patru cetăți; sfatul dat de Petrovics a fost ca în toate aceste fortificații să impună neapărat comandanți polonezi dacă dorește să aibă și ceva profit de pe urma lor.⁵⁷

Ținând cont de situația economică deosebit de dificilă care domina nu numai viața celor care trăiau în cadrul palatului din Alba Iulia, ci și în rândul populației din întreaga Transilvanie, reprezentanții dietali au convenit să mai voteze încă un ajutor de 32 de denari asupra contribuabililor pentru întreținerea regentei și a curtenilor ei, ceea ce însemna un plus la venitul total al Curții princiare de 6.000 de florini anual; aceeași sumă se obligau să plătească și scaunele săsești, în timp ce secuii au refuzat să achite vreun nou impozit.⁵⁸

Insuficiența resurselor materiale și alimentare a făcut ca membrii consilieri

⁵⁴ Veress, *Izabella királyné*, 224.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Gaspar Drágfy (? – 25 ianuarie 1545) descendent al familiei voivodale, cu domenii în ținutul comitatului Satu Mare. A moștenit de la tatăl său și funcțiile de comite suprem al comitatelor Solnocul de Mijloc și Crasna. A fost un mare susținător al reformei religioase în Transilvania.

⁵⁷ Eudoxiu Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor. Suplimentum II/I* (București, 1893), 162–165.

⁵⁸ Veress, *Izabella királyné*, 218.

aflați în anturajul Isabellei să renunțe la activitatea lor și să se retragă spre reședințele nobiliare pe care le posedau la țară; cheltuielile cu cazarea și servitori din subordine le provocau pierderi bănești însemnate. Personalul de serviciu angajat la palat – și așa insuficient – se diminuea continuu, iar cei rămași nu se dedicau întru totul muncii pentru care au fost încadrați, în absența retribuției încercau să se descurce cum puteau, desigur în dauna angajatorului. Regenta ducea lipsă de dotări materiale specifice pentru un trai cu rang de suverană, precum mobilier, carpete, vase, obiecte de podoabă, dar și animale de tracțiune și cai, trăsuri etc; de asemenea, un lucru rarism într-o societate de Curte europeană, nu avea un majordom în funcție, personaj nelipsit din anturajul unui lider încoronat. Nici curtenii palatului din Alba Iulia nu mai arătau loialitatea manifestată la venirea lor în Transilvania, unii chiar au părăsit familia princiară și s-au alăturat taberei habsburgice a lui Ferdinand, în timp ce alții, care au rămas, căutau favorurile locțiitorului Martinuzzi. Lucrul cel mai grav a constituit faptul că și cei 300 de soldați pedestrași cantonați la Turda care reprezentau garda personală a Isabellei s-au împrăștiat în lipsa plății soldei.⁵⁹

Silită de situație, Isabella a apelat la părintele său, regele Poloniei, solicitând din partea acestuia un ajutor material imediat pentru întreținerea Curții sale. Împrumutul în sine nu constituia o problemă, însă modul de transmitere a banilor ridica semne serioase de întrebare din cauza nesiguranței drumurilor, motiv pentru care suveranul polonez, Sigismund I, propunea fiicei sale să ceară suma dorită de la sfetnicul timișorean, contele Petru Petrovics, singurul dintre consilierii intimi desemnați de dietă rămas în anturajul ei. Tocmai de la personajul indicat se ferea să mai solicite bani, întrucât în numai doi ani acesta a cheltuit pentru întreținerea Curții princiare din Transilvania 20.000 de florini și știa că și rezervele nobilului bănățean erau pe terminate.⁶⁰ Ipostaza în care se afla începea să semene tot mai mult cu perioada petrecută la Lipova. Din promisiunile făcute de nobilimea dietală cu nici un an în urmă, când au invitat-o în mijlocul lor, au rămas aproape toate doar în stadiul de făgăduieli neonorate.

Rezolvarea situației de criză în care se afla a fost soluționată până la urmă tot de regele Poloniei care a intervenit pe lângă episcopul-vistiernic prin scrisori și trimiși speciali solicitând clarificarea atitudinii sale față de fiica sa. Acesta se afla stabilit de mai multă vreme în palatul său episcopal din Oradea și sub diverse pretexte refuza să revină în Transilvania, deși nobilimea dietală reclama insistent venirea lui în mijlocul lor⁶¹, întrucât au primit vești neoficiale din diverse surse cum că se afla în tratative cu Ferdinand I, informații ce se cereau

⁵⁹ Ibid., 223.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ *EOE*, I, 154–155.

lămurite.⁶² La dieta din Turda convocată în luna decembrie 1542 și-a făcut prezența și Martinuzzi la o adunare care avea să fie de o importanță deosebită pentru istoria principatului. În cadrul lucrărilor stările au votat două hotărâri politice deosebit de importante pentru următorul secol și jumătate al țării. Mai întâi l-au recunoscut oficial pe fiul minor al regelui decedat Ioan Zápolya drept principe al Transilvaniei, iar denumirea teritoriului aflat sub controlul lui urma să poarte denumirea de principat.⁶³ Apoi, dietalii au reconfirmat calitatea de “loctiitor” pentru Martinuzzi. În mod neașteptat, Isabella nu a primit o invitație de participare la dezbateri! Totuși, luând cunoștință de reuniune, a trimis doi curteni, pe Francisc Pathóchy⁶⁴ și Ioan Kállai⁶⁵, care să prezinte cu prilejul discuțiilor soarta Curții de la Alba Iulia după șapte luni de prezență aici și să insiste asupra privațiunilor pe care le suportă în traiul zilnic familia princiară.⁶⁶ De îndată, față de regentă dieta și-a cerut scuze și a rugat-o să considere gestul ca pe o scăpare organizatorică și nu ca pe un afront adus împotriva puterii; cu aceeași ocazie, delegații transilvăneni au solicitat episcopului să se împace cu regina-mamă și să se îngrijească mult mai atent de entourage-ul ei potrivit rangului pe care îl deține în societate. Reprezentanții legiuitorilor, la rândul lor, mai votează un impozit anual drept ajutor al întregii Curți și a familiei suverane, obligație fiscală pe care urma să o plătească fiecare contribuabil din Transilvania.⁶⁷

Apropierea Crăciunului a întrerupt activitatea sesiunii dietale până după sărbători. Martinuzzi a profitat de perioada de pauză să facă o scurtă vizită Isabellei aflată la Gilău, loc unde s-a refugiat încă din toamna anului din cauza zgomotelor produse de lucrările de restaurare de la palatul princiar și cetatea din Alba Iulia. Aici, între cei doi, s-a produs o împăcare vremelnică mediată de consilierul intim al reginei, contele bănățean Petrovics, curteanul Pathóchy și solul polonez Liesiecki.

⁶² *EOE*, I, 161–162.

⁶³ *EOE*, I, 164–165.

⁶⁴ Pathóchy Ferencz (?), Alsó Eperjes – după 1560) a fost un nobil originar din Partium; în 1550 ocupa funcția de căpitanul cetății Gyula, iar în 1543 este amintit ca și comite suprem al comitatelor Békes și Zarand. La Curtea princiară a slujit-o fidel pe Isabella până la dispariția ei din viață, fiind consilierul ei de prim rang. Nu a îndeplinit funcții politice, ci doar reprezentative. Se bănuia că ar fi avut o relație de viață mai strânsă cu stăpâna lui, vezi Endre Veress, *Gyula város oklevéltára. 1313–1800* (Gyula, 1938), 169.

⁶⁵ Aristocrat originar din Partium mai cunoscut sub numele de Kis-Kallói Vitéz János; în 1522 palatinul Ungariei, Báthori István, l-a numit ban de Severin. A purtat lupte cu turcii și a efectuat servicii diplomatice la Poarta otomană. După momentul Mohács – unde a căzut prizonier, fiind eliberat de un grup restrâns de luptători din armata nobiliară maghiară – a fost un veșnic fidel al regelui Ioan Zápolya, iar după moartea acestuia a soției sale, regina Isabella.

⁶⁶ *EOE*, I, 169.

⁶⁷ Bethlen, *Erdély története*, II, 98.

Reluarea dezbaterilor s-a făcut în absența episcopului orădean care s-a reîntors în Partium unde a convocat o sesiune dietală parțială locală pentru aprobarea impozitelor stabilite pentru noul an. În schimb, Isabella a profitat de lipsa prelatului de la sesiune și s-a prezentat ea însăși, pentru prima dată la lucrări, împreună cu un grup de curteni. Într-un discurs ținut în fața reprezentanților țării a prezentat toate nemulțumirile legate de locțiitorul Martinuzzi, de felul în care a îndepărtat-o din sfera puterii politice și cum o obligă să trăiască cu fiul ei într-o viață plină de privațiuni. Alocațiunea dură a impresionat întreaga adunare și a modificat întregul mers preconizat al programului dietal stabilit inițial, tema discuțiilor acum canalizându-se pe rolul politic viitor al regentei. În final, dieta a hotărât “că ar fi înțelept ca preamărita regină și mult-preamăritul fiu al Maiestății Sale să dețină deplina putere, să administreze și să guverneze toate localitățile și comitatele din Transilvania care sunt sub autoritatea Maiestății Sale și a fiului ei”.⁶⁸ Apoi, ca “toate instituțiile și funcționarii lor, așa și domnul episcop-locțiitor și ceilalți [supuși] să depindă de Maiestatea Sa regina și de fiul Maiestății Sale... iar toate treburile țării să le înfăptuiască împreună cu sfetnicii consilieri ai Maiestății Sale ... Dacă apar chestiuni deosebit de importante, Maiestatea Sa să convoace nu numai consilierii ei, ci și pe ceilalți prim-reprezentanți consilieri desemnați din rândul celorlalte națiuni, de a căror sfat să se țină cont”.⁶⁹ Prin urmare, stările au eliminat supremația politică a episcopului Martinuzzi în favoarea regentei Isabella și a fiului ei. Astfel, episcopul orădean devenea un egal al nobililor dietali, fără vreo putere în plus față de ei. La data când se petreceau aceste evenimente acesta se afla deja sosit la Cluj, locul de desfășurare a dietei, însă, aflând de atmosfera ostilă față de el care domina plenul adunării, sub pretextul unei boli, nu s-a mai prezentat la derularea lucrărilor.

În cadrul aceleiași congregații nobiliare s-au mai votat, printre altele, și câteva legi importante care priveau atribuțiile de viitor ale principilor Transilvaniei, precum:

1. interzicerea angajării de funcționari străini în aparatul de stat;
2. din domeniile episcopale primite de regentă spre folosire nu se mai pot face donații persoanelor laice;
3. familia princiară să aibă dreptul de liberă mișcare în tot spațiul transilvănean, putând schimba domiciliul actual, dacă dorea, însă doar cu acordul consilierilor țării;
4. să se facă demersuri pentru solicitarea unui firman din partea Porții în care să se specifice explicit, ca, în cazul morții lui Ioan Sigismund, dieta să poată să aleagă liber un alt principe din rândul nobilimii din Transilvania.

⁶⁸ *EOE*, I, 175–176.

⁶⁹ *EOE*, I, 176.

5. Soliile la Poarta otomană trebuiau să se compună din reprezentanți ai celor trei națiuni și să fie sub comanda unui personaj desemnat de regentă.

Legile votate acum, cu precizările de rigoare aduse, creionau tot mai mult modul de funcționare a noii instituții princiare și a conducerii ei, și vor rămâne valabile până la finele etapei istorice a principatului.

Situația creată de dieta de la Cluj l-a determinat pe Martinuzzi să plece la Gilău și să ceară o audiență de la Isabella, în care, cu multe lacrimi, în genunchi și sărutând repetat tivul rochiei suveranei și-a cerut iertare pentru faptele trecute, cu promisiunea că acestea nu se vor mai repeta în viitor, gesturi prin care a obținut clemența dorită. Drept răsplată a împăcării episcopul orădean a adus și 200 de care de transport bine încărcate cu diverse alimente pentru aprovizionarea Curții princiare.⁷⁰

În primele zile ale primăverii noului an familia conducătoare și anturajul ei revin la palatul din Alba Iulia pentru a pregăti delegația Transilvaniei care va lua parte la nunta fratelui Isabellei din Polonia. Ca șef al soliei a fost desemnat secretarul cancelariei Anton Verancsics. La Cracovia, la prezentarea darurilor de nuntă ale capetelor încoronate europene, au surprins pe toată lumea cadourile trimise de regentă care erau toate creații de excepție ale meșterilor breslași sași transilvăneni.⁷¹ A impresionat și discursul ținut în fața mulțimii de prelat, care pentru frumusețea vorbelor rostite a și fost tipărit doar la câteva zile de la prezentare.⁷²

Un alt moment important al anului 1543 în istoria politică a principatului Transilvaniei din epoca sa de formare a fost trimiterea primului tribut la Poarta otomană. În luna mai la Alba Iulia se afla deja un ciauș care să amintească conducerii țării că a omis să trimită în 1542 cei 10.000 de galbeni și se află cu obligațiile de plată către puterea suverană în restanță, la care solicită acum în plus și expedierea unor bunuri alimentare.⁷³ Primii soli transilvăneni la Constantinopol au fost Ioan Szalánczy⁷⁴ și Ioan Fekete⁷⁵, iar prin suma achitată se consfințează definitiv crearea în spațiul central european a unui nou stat de sine stătător, suzeran imperiului turcesc, separat definitiv de vechiul regat al Ungariei. Problema principală a actualei creații o constituia lipsa de viziune

⁷⁰ Veress, *Izabella királyné*, 239.

⁷¹ Ibid., 242.

⁷² Ibid., 243.

⁷³ *Történeti tár*, 1878, 552.

⁷⁴ Familie originară din Banat. În anul 1528 a fost secretar al domnului Țării Românești, Radu de la Afumați, pentru care a condus acțiuni militare în Transilvania; ulterior a devenit căpitan al cetății Deva. În timpul regentei Isabellei devine consilier intim princiar (1556–1563). În repetate rânduri sol la Poarta otomană.

⁷⁵ Probabil este un reprezentant al familiei care a venit în Transilvania din Polonia în anturajul Isabellei în perioada regelui Ioan Zápolya.

politică unitară a tuturor regiunilor ei. De exemplu, în timp ce administrația centrală a Transilvaniei trimitea tributul anual Porții otomane, exact în același timp, congregația parțială nobiliară din Partium reunită la Debrețin își declara fidelitatea față de regele habsburg Ferdinand I⁷⁶; zona Banatului era ținută sub controlul autorității centrale doar prin personalitatea energică a contelui Petru Petrovics. Tendințe centrifuge manifestau și o parte a liderilor sași, precum patricianul sibian Petru Haller care declara deschis tuturor că el a prestat jurământul de credință față de împăratul vienez de care nu se abdice. Realizarea unei coeziuni teritoriale mai puternice a noii țări era un obiectiv imediat al episcopului Martinuzzi.

Pe plan politic intern nobilimea dietală se concentra pe continuarea planurilor de edificare instituțională a Transilvaniei și rezolvarea situației materiale a familiei princiare, de aici și o frecvență mai mare în reunirea congregațiilor generale; dacă în 1542 au fost șapte asemenea sesiuni, în anul următor vor fi alte cinci.⁷⁷ Dieta din Cluj din luna februarie 1543 s-a axat mai mult pe clarificarea atribuțiilor regentei, însă tot s-a găsit timp pentru votarea în urgență a unei taxe de 50 de denari pe un contribuabil, sumă din care jumătate urma să revină necesităților Curții princiare⁷⁸, cu promisiunea, că la adunările următoare subiectul să fie reluat și să se găsească și alte resurse de întreținere a palatului și a celor care trăiau aici. Stările și-au respectat angajamentul făcut și au inclus problema Curții și în reuniunile următoare. Astfel, au fost pentru prima dată impozitați în folosul vistieriei secuiei (datul bouului)⁷⁹, banii fiind achitați anticipat de către episcop, acesta urmând să îi recupereze ulterior⁸⁰; s-au întreprins măsuri mai energice pentru redobândirea dijmelor domeniilor episcopale care au fost cedate de forul legislativ spre uzul familiei suverane și al anturajului ei. Desigur, toate prevederile luate nu asigurau încă un trai decent unui lider de stat, fiind mai degrabă un sprijin imediat la niște sume mai consistente care ar fi trebuit să vină de la vistiernicul țării, Martinuzzi. Oricum, tendința îmbunătățirii sensibile a traiului ei curent a determinat-o pe Isabella să renunțe la ideea de părăsire a Transilvaniei, intenție exprimată de repetate ori în perioada anterioară atât public, cât și privat.

În noile condiții, viața de la Curtea princiară din Alba Iulia se intensifică treptat. Aflat încă într-un format destul de modest (*Aula Transilvanica modica est*)⁸¹, departe de cele similare europene, cu un număr de personal restrâns, lipsit

⁷⁶ *Magyar országgyűlési emlékek*, II, 437.

⁷⁷ Zsolt Trócsányi, *Az erdélyi fejedelemség korának országgyűlései (adalék erdélyi rendiség történetéhez)* (Budapest: Editura Academiei, 1976), 16.

⁷⁸ *EOE*, I, 178.

⁷⁹ *EOE*, I, 117.

⁸⁰ *EOE*, I, 184.

⁸¹ *Monumenta Hungariae Historica*, 2. *Scriptores*, IX (Pest: Editura Academiei, 1860), 293.

de un personaj cheie, majordomul, cu dotări materiale insuficiente (palatul, bucătăria, grajdul), fără o putere economică constant stabilă, încerca totuși să imite traiul de odinioară de la palatul regal din Buda. Despre desfășurarea vieții în interiorul palatului din Alba Iulia informațiile sunt rare și lacunare. Totuși o petrecere desfășurată în primăvara anului 1543 a fost relatată într-un raport al unui spion habsburg care activa în Transilvania. Acesta surprinde un prânz oferit de episcopul Martinuzzi cu prilejul sărbătorii zilei sale onomastice (Sfântul Gheorghe) când a avut ca invitat “pe Isabella, văduva lui Ioan I, fata regelui Poloniei, împreună cu toată mulțimea de domnișoare [de onoare]. După ce au mâncat pe săturate și au fost îndepărtate mesele, Curtea a început să freamăte”; apoi, și-a făcut apariția orchestra formată din cimpoieri și violoniștii țigani “care după ce au terminat uvertura și după ce au apărut primele semne ale lui Bacchus, să nu rămână invitații lipsiți de voie bună, fratele Gheorghe [Martinuzzi] împreună cu regina fac un pas înainte; cu toții admiră mișcările de dans elegante (*elegantissimas saltationes*) ale lui Gheorghe [Martinuzzi] și ale reginei, puțini și-au imaginat că stăpânește atât de bine și această virtute. Mai puternică Isabella a rezistat ritmului până la sfârșit, însă domnișoarele sale de onoare au renunțat, rând pe rând, ieșind [din sala] de ospăț. Multe aspecte le trec aici sub tăcere intenționat... [deși] dacă ei nu s-au rușinat să le facă, de ce să mă rușinez eu să le descriu și să le transmit măcar prietenilor mei... Ce poate fi o privesc mai frumoasă decât să vezi dansul reginei cu un călugăr (*quid pulchrius, quam reginam cum cuculla saltare*)? Dar cred că mult mai frumos ar fi fost dacă și celelalte fete ar fi dansat [pe mai departe] cu astfel de călugări”.⁸² Într-adevăr, putea fi o imagine nu tocmai obișnuită ca un episcop catolic, înaintat în vârstă, purtând straie preoțești și bereta roșie specifică liderilor confesionali religioși catolici, să țină ritmul mult mai tinerei Isabella.⁸³

Nu mult după terminarea sărbătorii religioase, regenta, la rândul ei, l-a invitat pe episcop la un prânz organizat de ea la Curte, invitație acceptată cu plăcere de către prelat. Așteptata întâlnire însă, a trebuit să fie amânată din cauza unei furtuni deosebit de puternice care s-a abătut asupra orașului Alba Iulia, vijelie care a decopertat acoperișul palatului princiar și a provocat pretutindeni mari pagube materiale.⁸⁴

Apariția cărții *Libellus Reformationis* (1542) a umanistului brașovean Ioan Honterus⁸⁵ a deschis o largă dezbatere teologică atât în cadrul dietei, cât și

⁸² Mihály Horváth, *Utyeszenich Frater György (Martinuzzi biboros) élete* (Pesta: Ed. Ráth Mór, 1872), 378.

⁸³ *Album Oltardianum*, 21.

⁸⁴ Veress, *Izabella királyné*, 245–246.

⁸⁵ Ioan Honterus (1498, Brașov – 23 ianuarie 1549, Brașov) deși se trăgea dintr-o familie de meșteșugari a primit o educație aleasă. În anul 1520 studia la universitatea din Viena unde în

în rândul membrilor Curții. Personajele apropiate Isabellei cu care a venit în Transilvania erau cu toții practicanți catolici, însă unii din anturajul ei au trecut în secret la noul curent spiritual (Orban Batthyányi⁸⁶, Mihail Csáky⁸⁷, Petru Petrovics)⁸⁸, la fel cum au procedat și multe personalități politice cunoscute din rândul dietalilor. Martinuzzi împreună cu regenta, la presiunea evenimentelor în desfășurare, l-au convocat pe Honterus la Curtea princiară din Alba Iulia la o dezbatere confesională; sașii brașoveni, de teama că liderul lor spiritual va fi încarcerat de prelatul orădean, au trimis însă un alt reprezentant religios, alături de alți preoți și delegați ai ținutului Bârsei. Discuțiile contradictorii aprinse, cu probe documentare prezentate din arhivele capitlului, au fost pas cu pas contracarate de deputații brașoveni; nici convocările nocturne la palatul princiar al unor persoane din tabăra luterană cu promisiuni sau amenințări directe nu au contribuit la rezolvarea diferendului teologic.⁸⁹ Martinuzzi și Isabella au trebuit să se recunoască înfrânți, iar o contraofensivă religioasă catolică în acest moment era sortită eșecului și nu ar fi slujit deloc intereselor lor și ale țării.

După încheierea disputei confesionale, Isabella și Curtea sa se retrag pentru perioada vară-toamnă în cetatea Gilău, loc pe care l-a agreat mereu în mod deosebit pentru liniștea zonei, frumusețea munților din apropiere și bogăția faunei pentru vânat. De lipsa ei profită prelatul orădean care a început un adevărat tur de forță în rândul nobilimii din Transilvania să recâștige adepții

1525 a primit titlul de *magister artium*. În 1530 predă la universitatea Jagellonă din Cracovia, după care, pleacă la Basel, atunci centrul umanismului european și unde stă trei ani; aici se inițiază în arta tipografiei. Se reîntoarce la Brașov în 1533 și devine consilier orășenesc (1536). Se dedică activității de reformare a bisericii săsești din Țara Bârsei în temeiul învățăturilor lui Martin Luther, punând bazele bisericii luterane din Transilvania.

⁸⁶ Orban Batthyányi (? – 1547, Alba Iulia) este fiul comandantului cetății din Buda din perioada regalității. În jurul anilor 1520 a studiat la universitatea din Padova, iar după întoarcerea în Ungaria s-a orientat spre viața politică, fiind prezent în 1526 la dezbaterile din dieta de la Bratislava. A făcut parte din anturajul lui Ferdinand I, Ioan I sau Aloisio Gritti pe care l-a însoțit la Constantinopol (1534). În 1541 apare la palatul reginei văduve din Buda, fiind unul dintre cei care l-au acompaniat pe pruncul-rege în tabăra lui Soliman; la fel, a însoțit-o pe Isabella în călătoria ei la Lipova, apoi Alba Iulia unde devine unul din sfetnicii ei cei mai apropiați. În anul 1546 apare consemnat în calitate de consilier de taină princiar. Este unul din marii oponenți ai episcopului Martinuzzi.

⁸⁷ Mihail Csáky (~ 1500–1571), cu origini de etnie română, de rit catolic, a făcut studii teologice la Cracovia. În 1534 ajunge canonic și decan al episcopiei din Alba Iulia, iar în 1546, vicar-loctiitor (*surrogatus vicarius*). Între 1548–1551, apoi 1556–1571 consilier intim princiar. În perioada 1549–1550 este amintit ca secretar personal al regentei Isabella, iar la retragerea ei din funcție, o însoțește în Polonia, unde rămâne până la reîntoarcerea în Transilvania (1556). Este omul de încredere al lui Ioan Sigismund, sub domnia căruia devine cancelar, vistiernic și loctiitor al principelui, în absența acestuia. Este printre primii curteni care a trecut la religia luterană.

⁸⁸ Horvát, *Utyeszenich Frater György*, 384.

⁸⁹ *EOE*, I, 115–116.

pierduți prin neparticiparea la dietele anterioare în care stările au votat drepturi largi Isabellei pe care și le-ar fi dorit chiar el. A apelat, din nou, la banii din vistieria țării pe care îi gestiona, din care a risipit sume impresionante pentru cumpărarea de influență și spre a impresiona prin fast lumea politică; pretutindeni face deplasări în țară însoțit de o armată proprie formată din mercenari plătiți din aceeași sursă, iar palatul său episcopal orădean primește dotări la standarde regale.⁹⁰ Efortul depus s-a dovedit a fi oportun; în sesiunea dietală din 1544, prin votul nobilimii prezente, Martinuzzi va obține puteri sporite prin care își va întări iarăși influența pierdută în actul de guvernare. A profitat mult de prezența la dezbateri – pentru prima dată în Transilvania – a reprezentanților din Partium, obedienți episcopului. Acum acestuia i se conferă din partea dietei atribuția de “jude suprem”, funcție care se va alătura titlaturilor sale mai vechi, cea de “loctiitor princiar” și “tezaurar”; tot cu același prilej s-a hotărât ca toate veniturile țării să fie concentrate în mâna prelatului, inclusiv cele deținute de regenta Isabella, iar din sumele colectate să fie întreținută întreaga Curte transilvăneană. Eventualii bani care vor rămâne după achitarea cheltuielilor anuale urmau să se adune într-un fond separat și să se cheltuiască în folosul familiei princiare.⁹¹ Această perioadă constituie apogeul puterii politice a lui Gheorghe Martinuzzi.

“Câțiva ani nu se mai consemnează evenimente demne de consemnat privind Transilvania” – scrie Bethlen.⁹² Într-adevăr, din punct de vedere instituțional – căci la acest aspect se referă cronicarul – noul stat suzeran și-a creat deja toate organismele de putere importante (administrative, instituționale, juridice) necesare unei bune funcționări ale sale.

Organizarea activității Curții princiare nu intra în competența politicului, ci era atribuția exclusivă a regentei și a sfetnicilor ei apropiați. Dimensiunea și complexitatea organismului reprezentativ monarhic depindea de potențialul resurselor financiare proprii sau acelor primite din partea forului legislativ. Din acest motiv evoluția instituției Curții va fi un proces mai complex, cu un parcurs mai lent în timp, însă sesizabil documentar. Modelul structural urmărit de Isabella în acești ani a fost cel polonez, iar sfaturi pentru felul concret de implementare a primit direct de la Cracovia din partea familiei ei regale.

În prima etapă a regentei sale (1541–1551) accentul s-a pus în primul rând, pe crearea unei cancelarii de Curte proprii amplasate în palatul princiar în imediata ei vecinătate. Din cauza puterii politice bipolare centrul activității

⁹⁰ Bethlen, *Erdély története*, II, 100.

⁹¹ *EOE*, I, 180–181.

⁹² Bethlen, *Erdély története*, II, 98. Interesant de precizat că și cronică cancelarului Forgach Ferenc omite evenimentele petrecute în perioada anilor 1541–1550 sau pe unele le punctează doar.

de emitere a actelor se concentra mai mult în mâna lui Martinuzzi, mai ales după primirea de puteri aproape depline din partea dietei din 1544. Acesta se afla mai mult prezent în Partium decât în anturajul regentei, cum s-ar fi impus, ceea ce o pune pe suverană într-o poziție de inferioritate. Pentru a contrabalansa acest aspect trebuia creată baza unei structuri instituționale de emisie a actelor proprii a cărui centru de activitate să fie la Alba Iulia. La început Isabella s-a folosit de persoane cu experiență care au făcut parte din vechea cancelarie regală maghiară și care au însoțit-o în Transilvania. Aceștia și-au asumat rolul de secretar de cancelarie (Anton Verancsics, Pesthy Gabriel). În lipsa unui cancelar sau al unui majordom al Curții, dirigitorul biroului incipient, era însăși regenta care porunca redactarea documentului, după finalizare o citea și o corecta⁹³, apoi o semna⁹⁴ și aplica pecetea ei regală.⁹⁵ Deosebirea față de complexitatea activității din cadrul cancelariei conduse de prelatul orădean era incomparabilă.

Îmbunătățirea situației financiare – chiar și vremelnică – a dus la mărirea personalului Curții princiare.⁹⁶ Banii pentru plata angajaților proveneau în mare parte de la dietali și – pentru prima dată (1544) – din partea regelui Poloniei⁹⁷, dar prea puțini de la episcopul-tezaurar Martinuzzi. Înclinația spre fast manifestată de-a lungul întregii prezențe a Isabellei în Transilvania a presupus un număr mare de slujitori și o mai bună organizare. Doar câteva surse documentare fac referiri sumare, la structura de organizare a instituției reprezentative din anturajul regentei care se aseamăna cu cea cunoscută pretutindeni în Europa, în care un rol de seamă îl jucau familiarii puterii⁹⁸, “favoriții”⁹⁹, sfetnicii de taină¹⁰⁰, matroanele, doamnele și domnișoarele de onoare.¹⁰¹ După ani de așteptare apare pentru prima dată consemnată și prezența unui

⁹³ Aplica pe forma finală *lecta* sau *lecta et correcta*.

⁹⁴ Semnăturile variază între *Izabella*, *Izabella regina* sau *Izabella regina manu propria*.

⁹⁵ *sigillum secretum*.

⁹⁶ Din păcate deținem din această perioadă istorică doar foarte puține informații cu privire la activitatea lor concretă, a atribuțiilor pe care le-au avut în anturajul regentei, ce funcții au fost deficitare și care acoperite corespunzător, dacă activau în baza unor regulamente de funcționare etc.

⁹⁷ Veress, *Izabella királyné*, 254.

⁹⁸ *EOE*, I, 272, vezi în note: *Petrus Pytar familiaris reginalis Maiestatis*.

⁹⁹ Stanislas Niezowsky (~1520 – 1573), nobil polonez, amantul reginei Isabella; a îndeplinit la Curtea ei funcția de stolnic și tezaurar. A ajuns în anturajul Curții regale din Polonia în 1539–1540 împreună cu mama lui cu care au însoțit-o în Ungaria, apoi și în Transilvania. După nașterea lui Ioan Sigismund, mama lui a fost dădaca copilului, iar mai târziu el i-a fost însoțitor permanent. Probabil a îndeplinit și funcția de consilier intim princiar, dovezi concrete însă nu există în acest sens.

¹⁰⁰ *EOE*, I, 115.

¹⁰¹ *EOE*, I, 256.

majordom (Keressy Ferenc)¹⁰² care organiza întreaga activitate a Curții suverane. Grajdurile princiare situate lângă palatul din Alba Iulia se aflau sub directa supraveghere a prim-comisului (*magister agazonum*) Márgay Menyhárt¹⁰³; un tânăr sol polonez chipeș, venit de la regele Poloniei, era reținut pentru postul de paharnic (*pocillator reginae Maiestatis*)¹⁰⁴ al Isabellei. De sănătatea curtenilor se ocupa doctorul italian Gheorghe Blandrata¹⁰⁵, recent sosit în Transilvania¹⁰⁶ care va avea o istorie aparte în perioada lui Ioan Sigismund. Îmbunătățiri se constată și în activitatea propriei cancelarii unde apare pentru prima dată consemnată și funcția de cancelar în persoana teologului polonez pater Jakab Paczynski¹⁰⁷; harnicul secretar al regentei de până atunci, Poremski, s-a întors acasă în Polonia pentru a ocupa un post de canonic, fiind înlocuit cu un mai vechi angajat al capitlului din Alba Iulia, Mihai Csáki. De instituirea unei cancelarii de stat unice prin reunirea celor două care funcționau în paralel se va vorbi abia în dieta din anul 1550 când reprezentanții adunării de stări vor cere ca în postul de cancelar general să fie numită o persoană care să aibă cunoștințe temeinice de limba maghiară, dar și o pregătire juridică, capabilă să aplice fără știrbire drepturile și libertățile națiunilor privilegiate.¹⁰⁸

Schimbări au avut loc și în rândul curtenilor aflați în jurul regentei; unii nobili au trecut în neființă, alții au trădat-o și au trecut de partea episcopului orădean (Pathóchy Ferenc) sau au căzut în dizgrație precum diplomatul Curții princiare, Verancsics Mihail.¹⁰⁹ Aceste modificări pot fi considerate însă nesemnificative, întrucât în locul celor plecați vor veni alții, în special din ținuturile

¹⁰² Trócsányi, *Erdély központi*, 391.

¹⁰³ Veress, *Izabella királyné*, 252.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 161.

¹⁰⁵ George Blandrata (1515, Saluzzo–5 mai 1588, Alba Iulia), medic italian, diplomat, consilier intim princiar. Cariera medicală și-a început-o la curtea regelui polonez Sigismund I. Probabil că regina Poloniei l-a recomandat fiicei sale, Isabella, să îl angajeze la Curtea princiară. Este prezent la Alba Iulia începând cu anul 1544. După renunțarea regentei la puterea politică (1551) o urmează în exil, apoi în Italia. În 1563, la chemarea lui Ioan Sigismund, a revenit în Transilvania, devenind medicul Curții sale; tot acum primește și calitatea de consilier intim princiar. În serviciul principelui, a efectuat mai multe călătorii cu caracter diplomatic. După decesul lui Ioan Sigismund, a rămas în Transilvania, în serviciul lui Ștefan Báthori, Cristofor Báthori și Ioan Ghiczy.

¹⁰⁶ Istvánfi, *Magyarország története*, 358.

¹⁰⁷ Veress, *Izabella királyné*, 290.

¹⁰⁸ *EOE*, I, 304.

¹⁰⁹ El a fost fratele mai mic al secretarului Curții princiare Verancsics Anton, cu studii teologice europene însă nehirotonisit; a efectuat repetate călătorii diplomatice în Polonia, Praga, Viena sau Veneția. Probabil viața scandalosă pe care a dus-o a avut ca efect îndepărtarea lui de la palatul din Alba Iulia. A murit la Sebeș în 1545 exact în camera în care a încetat din viață și regele Ioan I Zápolya.

Italiai sau Poloniei, dar și din rândul nobilimii locale. Marea majoritate a anturajului cu care a venit Isabella din Ungaria i-a rămas fidelă datorită recompenselor generoase primite în domeniul funciarae, arenzi sau slujbe în cadrul aparatului de stat; nu trebuie uitate nici acele persoane aflate în preajma suveranei care erau legate de ea sau de principele minor prin sistem de rudenie și care aveau interese clare de înavuțire.

Anul 1545 a început financiar neașteptat de bine pentru regentă; părinții ei din Cracovia au trimis un sol care alături de scrisoarea obișnuită cu urările de noul an i-a adus în dar și o sumă importantă de bani pentru acoperirea unor necesități imediate. În luna februarie, la palatul din Alba Iulia, a sosit și o delegație a Universității Săsești din Sibiu cu cei 2.500 de florini restanți din impozitul lor anual pentru achitarea cărora ceruseră o scurtă amânare în toamna trecută.¹¹⁰ Relațiile Isabellei cu Sibiul erau deosebit de bune, de aici se aproviziona cu alimentele necesare (în special cu cele de origine exotică), atât ea cât și bucătăria princiară; la fel, produsele meșteșugărești făurite aici serveau drept daruri pentru personalitățile de la Poarta otomană sau diverșilor diplomați străini aflați prin trecere pe la Curtea ei. Tot sibienii i-au procurat și un clavicord (*unum virginal*), instrument dorit insistent de suverană și cu care se delecta ore întregi în perioadele de relaxare.¹¹¹

Cu începere din primăvara anului menționat, regenta și curtenii ei s-au aflat într-o permanentă mișcare prin Transilvania. Mai întâi au răspuns la o invitație lansată de episcopul Martinuzzi de a vizita cetatea Gherla, o altă reședință a prelatului, recent edificată¹¹², după care cu toții se retrag pentru perioada verii în cetatea din Gilău; de aici va efectua dese călătorii la Cluj, în special, pentru a asculta serviciul divin catolic oficiat la biserica conventului din Mănăștur. Tot în așezarea de pe râul Someș a primit și vizita unui trimis al regelui polonez sosit încărcat cu daruri, din care s-a evidențiat, în mod special, o trăsură aurită cu o caroserie închisă, într-o formă de execuție deosebită, adusă drept cadou pentru principele de numai șase ani Ioan Sigismund.¹¹³

Revenirea suveranei și a curtenilor la Alba Iulia s-a petrecut abia la finalul anului și a fost astfel organizată să poată include și participarea la sesiunea dietală din toamnă de la Turda. Aici reprezentanții Transilvaniei au votat exclusiv pentru necesitățile Curții princiare – alături de facilitățile anuale anterioare amintite –, alți 4.000 de galbeni din partea fiecărei națiuni privilegiate¹¹⁴; la

¹¹⁰ Veress, *Izabella királyné*, 261.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² László Kövári, *Erdély régiségei és történelmi emlékei* (Cluj: Editura Horizont, 1892), 162–165.

¹¹³ Veress, *Izabella királyné*, 263.

¹¹⁴ *EOE*, I, 223.

acești bani se vor mai adăuga și o parte din sumele colectate din impozitul anual achitate de populație și care se ridicau la valoarea de 16.000 florini. Hotărârile luate de dietă arătau, de fapt, cât de neimplicat era episcopul orădean în susținerea materială a familiei conducătoare și a curtenilor din jurul ei, deficiența pe care dietalii încercau să o rezolve prin impuneri repetate asupra locuitorilor Transilvaniei. Pentru prima dată la o adunare de stări s-a pus problema conscrierii tuturor bunurilor pe care le posedă în mod real Curtea princiară cu scopul unei exacte evaluări a cerințelor de întreținere.¹¹⁵

Pe timpul iernii, palatul din Alba Iulia s-a animat din cauza numeroaselor evenimente aflate într-o desfășurare continuă. În prag de Crăciun se oficiază botezul fiului lui Irimie Kövendi¹¹⁶, unde Isabella avea rol de nașă. Au urmat la începutul anului 1546 un număr de trei nunți: două din domnișoarele de onoare ale regentei au fost căsătorite în timpul fărșangului, după care a urmat ceremonia nupțială a surorii episcopului Martinuzzi.¹¹⁷ Pentru a da un fast și mai mare momentului, oficierea ceremonialului din urmă s-a amânat până la reuniunea congregației nobiliare din primăvară de la Aiud, pentru a putea da prilej de participare și reprezentanților țării.¹¹⁸ Aici totul s-a desfășurat într-o stare generală de bună dispoziție cu multă muzică și dans, nelipsind nici cadourile generoase.¹¹⁹

După momentul dietei din primăvară regenta și curtenii ei se retrag în cetatea Devei de unde revin la Alba Iulia abia în jurul verii; după mai multe luni de prezență în Transilvania și episcopul se reîntoarce în sediul său episcopal din Oradea. În timpul verii, spiritele de la Curtea princiară se aprind din nou. După scurta perioadă de coabitare între Isabella și Martinuzzi apar iarăși disensiuni care tulbură pacea politică temporar instaurată în țară. Sfetnicii de taină a suveranei, curtenii Petru Petrovics, Orban Battyányi, Francisc Kendi și Francisc Pathóchy, atrag atenția celorlalți membrii consilieri asupra unui fapt deloc de neglijat: prelatul, prin decizia dietei, a primit dreptul de a strânge toate taxele și impozitele de la populația din Transilvania, dar de sumele încasate nu a dat niciodată socoteală în scris; se putea întâmpla ca el să sucombe în mod neașteptat, iar sumele colectate de mai mulți ani să dispară definitiv spre paguba tânărului principe și a Curții sale. Tot la fel, ar trebui să dea niște explicații asupra motivului pentru care nu ajută material familia princiară, deși existau legi votate în acest sens. La sporirea tensiunilor a contribuit și Isabella care se plângea, la rândul ei, asupra modului neadecvat în care se comportă față de ea, departe de

¹¹⁵ EOE, I, 224.

¹¹⁶ Nobil secui.

¹¹⁷ Veress, *Izabella királyné*, 264.

¹¹⁸ EOE, I, 201.

¹¹⁹ Veress, *Izabella királyné*, 265.

rangul conferit de statutul regal pe care îl avea. Până la urmă s-a convenit ca la prima adunare de stări, care va fi convocată nu peste multă vreme, să fie chemat și episcopul-tezaurar și să i se ceară răspunsuri concrete în acest sens.

Martinuzzi a răspuns invitației de participare la dietă, însă după ce a aflat de intențiile participanților și de atmosfera care domina în gruparea trimișilor la lucrări a invocat o boală și nu a mai intrat în sala de dezbateri.¹²⁰ Chiar și în lipsa locțiitorului congregația a hotărât să ceară episcopului un bilanț contabil detaliat pe care să-l prezinte dietalilor, ca apoi, regenta să hotărească dacă mai este nevoie, în continuare, de serviciile sale sau nu.¹²¹ Ca o contramăsură, în luna august, prelatul convoacă el o congregație generală la Sebeș în care răspunde acuzațiilor și-i convinge pe membrii participanți – desigur, după metodele deja știute, în care mulțimea monezilor de aur jucau un rol important – de bunele sale intenții.¹²² Promite celor prezenți, că va da un raport de contabilitate amănunțit asupra banilor cheltuiți pentru anii cât a funcționat ca vistiernic, însă îl va arăta doar principelui când acesta va ajunge la vârsta majoratului.¹²³ Inițiativa consilierilor Curții s-a dovedit a fi, din nou, o luptă pierdută în disputa cu episcopul orădean.

În luna februarie a anului 1547 Isabella și un grup mai numeros de curteni și-au exprimat dorința de a participa la lucrările Universității Săsești, doleanță acceptată de sibieni. În spatele acestei călătorii a stat probabil și o intenție mai veche a nobilimii maghiare de a obține dreptul de a achiziționa case în perimetrul orașului, fapt interzis de legislația săsească.¹²⁴ La poarta de intrare în cetatea urbei, regenta a fost întâmpinată de primarul Petru Haller și de o delegație a patriciatului orășenesc. Din lipsă de alte posibilități, curtenii au trebuit să fie cazați răsfirați pe la diverse familii respectabile din așezare. De o atenție specială s-a bucurat, desigur, Isabella; știut fiind faptul că numai de curând și-a revenit dintr-o boală mai îndelungată cu ajutorul medicului lor, Martin Brenner, suveranei i s-a pregătit o găzduire mai atentă: camerele au fost bine încălzite, aromatizate cu diverse uleiuri și ierburi, preparatele calde pregătite cu grijă, din care nu lipseau sortimentele din pește, carnea de căprioară, fazani, iepure, miel, vițel și nelipsitele fructe de origine mediteraneană sau vinuri de soi. De aceeași atenție au beneficiat și ceilalți curteni însoțitori. Uneori s-a reușit reunirea tuturor la o masă comună unde atmosfera era întreținută de muzicanții Curții princiare. Pentru distracția musafirilor sfatul sibian a organizat și jocuri cavalerești care

¹²⁰ *EOE*, I, 98.

¹²¹ *Ibid.*

¹²² *Chronik des Hieronimus Ostermayer*, în *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, vol. I (Cluj, 1839), 32–33.

¹²³ Bethlen, *Erdély története*, 101.

¹²⁴ *Chronik des Hieronimus Ostermayer*, 40.

au impresionat pe toată lumea prezentă. După o săptămână de relaxare Curtea a revenit la Alba Iulia cu darurile numeroase primite din partea autorităților săsești care au putut fi transportate doar încărcate pe 55 de cai de povară.¹²⁵

După reîntoarcerea de la Sibiu perioada de coabitare pașnică de câteva luni între Regentă și Martinuzzi, cunoaște iarăși o nouă etapă de regres. Problemele financiare ale familiei princiare au ajuns să fie cunoscute și de regatele importante ale Europei datorită regelui Poloniei care a solicitat din partea lor intervenții pe lângă episcopul orădean să sprijine mult mai mult material Curtea fiicei sale; deși trimiterea unei delegații presupunea cheltuieli consistente, palatul regal din Cracovia nu pregetă să expedieze o solie la Poarta otomană care să prezinte și sultanului Soliman situația deznădăjduită cu care se confrunta Curtea din Transilvania, lipsa de respect a prelatului față de Isabella și de fiul ei, sărăcia în care sunt obligați să trăiască. Desigur, a fost abordat și vistiernicul Martinuzzi personal printr-un reprezentant de rang înalt polonez, Andreas Jakubowski.¹²⁶ Episcopul s-a scuzat în fața lui pentru cele întâmplate și a promis ferm remedierea imediată a lucrurilor, însă după plecarea emisarului polon nimic nu s-a întâmplat din cele promise, totul a continuat ca și până atunci. Intențiile vădite ale prelatului mergeau în direcția forțării plecării regentei din fruntea țării cu scopul predării teritoriului Transilvaniei împăratului austriac Ferdinand I de Habsburg.

Atmosfera politică din perimetrul arcului carpatic s-a modificat simțitor în acești ultimi ani; modul autocratic de comportare al episcopului-locțiitor, dese solii pe care le trimitea, în nume personal, la Viena cu privire la modalitatea cedării teritoriului principatului către autoritățile imperiale, felul duplicitar, deosebit de periculos pentru țară, cu care trata relațiile cu Poarta otomană i-a îndepărtat de lângă episcop pe o bună parte a nobilimii dietale, dar chiar și pe sașii cu înclinații filohabsburgice. Înverșunarea acțiunilor sale au sporit odată cu primirea actului papal de întărire în funcția de episcop de Oradea¹²⁷, iar apoi – datorită intervenției împăratului Ferdinand pe lângă Sfântul Scaun – cu obținerea titlului de cardinal. În disputa de putere dintre Isabella și Martinuzzi s-a ajuns la acuzații extrem de grave: suverana îl acuza pe locțiitor de trădare, în timp ce acesta o acuza pe ea de viață imorală¹²⁸; se întâmplau și scene de-a dreptul hilare sub imperiul amenințării și al terorii. Profitând de faptul că poarta de acces la capitulul din Alba era în același timp și locul de intrare în palatul

¹²⁵ Veress, *Izabella királyné*, 269–270.

¹²⁶ *Ibid.*, 272–273.

¹²⁷ 10 mai 1547.

¹²⁸ Mathias Miles, *Siebenbürgischer Würg-Engel oder Chronicalischer Anhang des 15. Seculi nach Christi Geburth aller theils in Siebenbürgen, theils Ungern vnd ... angränzenden Ländern fürgelauffener Geschichten* (Sibiu, 1670), 43

princiar, din dispoziția prelatului orădean, lefegii săi au interzis accesul persoanelor care doreau să meargă la Curte pentru depunerea de petiții sau să facă o simplă vizită de curtoazie familiei conducătoare¹²⁹; apoi, în mod total necreștinesc, trupul neînsuflețit al consilierului intim Orban Batthyány, înmormântat nu cu mult timp în urmă de către suverană cu un respect deosebit în catedrala din Alba-Iulia, a fost exhumat la ordinul episcopului și transferat la groapa de gunoi a orașului; pentru nerespectarea zilei de post, secretarul Curții și totodată majordomul Isabellei, Mihail Csáki, a fost prins, dezbrăcat, uns cu diverse seuri, apoi fugărit de câinii de vânătoare întărâtați de hăițași, experiență din care cu greu a scăpat cu viață.¹³⁰

Poarta, informată din mai multe surse de evenimentele din Transilvania, ia în conflictul creat partea Curții princiare și într-un lung firman, l-a declarat pe Martinuzzi trădător, solicitând demiterea din toate funcțiile pe care le deținea¹³¹, dispoziție pe care prelatul refuză să o îndeplinească. Treptat, disputa dintre episcop și curtenii din jurul Isabellei se transformă într-un război intern deschis în care se vor implica și armatele habsburgice, dar și cele ale domnilor din Țările Române. În final, regenta abdică, lăsând țara pe mâna lui Ferdinand. Nici artizanul noii configurații nu s-a bucurat de răsplata așteptată. La hotărârea împăratului vienez, pentru permanenta sa politică duplicitară, Martinuzzi a fost asasinat de către spadasinii italieni ai lui Sforza Pallavicini. Pentru o scurtă perioadă Transilvania trece sub administrare austriacă.

CIRCUMSTANCES OF THE PRINCIPALITY OF TRANSYLVANIA AND PRINCELY COURT BUILDING THE FIRST DECADE OF DEVELOPMENT (1541–1551)

Abstract

Whole generations of historians concerned with the Principality of Transylvania building, but the princely court genesis and development in the 16th century tickled much less their fancy. An important reason probably for such an omission results from the Court of Alba archives destroying at the end of the 17th century, by the Hapsburgs. To reconstitute that time means to use nowadays only other sources of reference, chronicles or memoirs belonging to people who lived around the prince. Whiles the institutional structure of the principality was a more difficult process and took more years, the princely Court was already set up at that time as a reminiscence of Buda Court, consisting in Polish and Italian courtiers or Magyar ones, of Hungarian origin. Extremely difficult was for the Transylvanian nobles to step into the private environment of Queen Isabella and her son.

¹²⁹ EOE, I, 296–297.

¹³⁰ Miles, *Siebenbürgischer Würg-Engel*, 44.

¹³¹ EOE, I, 307–311.